

VEEL KORD „ÜHEST ISESUGUSEST MURDETEKSTIDE KOGUST,, EHK KAS PENT NURMEKUND KÄIS KIHNUS RAHVALUULET KOGUMAS

REIN SAUKAS

Kummalisel kombel satub mõni rahvaluulekorjandus kasutajate või uurijate erilise tähelepanu alla, nagu on juhtunud säilikuga KKI MT 321 eesti murdematerjali arhiivis. Emakeele Seltsi 47. aastaraamatus ilmus Ülo Tedre kirjutis „Ühest isesugusest murdetekstide kogust” (Tedre 2002), mis annab põhjaliku ülevaate käsikirjast ja teeb oletusi selle materjalikogu võimaliku saamisloo kohta. Kuna olen artiklis vaatluse all olnud Pent Nurmekunna käsikirjaga samuti kokku puutunud ja seda mõistatustega seoses uurinud, siis püüan järgnevas vastata mõnele Ü. Tedre kirjutises tõstatatud küsimusele.

Veidi taustast

Kui 1990. aastal algas ametlikult töö eesti mõistatuste akadeemilise väljaandega, püüdsime kirjandusmuuseumis asuvast mõistatuste kartoteegist kujundada eesti mõistatuste täieliku koondkartoteegi, kus oleksid võimalikult ammendavalt esindatud tekstid nii erinevates asutustes säilitatavatest käsikirjalistest kui ka trükitud allikatest. Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudest oli selleks ajaks kogu mõistatusaines juba kaartidele kopeeritud, nagu ka vanem trükisõna (kooliõpikud, kalendrid, osaliselt ajakirjandus jne). Mitmesuguste bibliograafiate (eelkõige „Raamatukroonika”) abil vaadati nüüd läbi suur hulk uuemaid trükiseid ja kopeeriti seal leiduvad mõistatused. Tallinnas asuvast murdearhiivist oli Nõukogude ajal häda ja vaevaga läbi töötatud sedelkartoteek (WS, ES KS). Peagi selgus, et murdetekstide kogudest oli mõistatusi kopeeritud lihtsustatud transkriptsioonis vaid tühine vanem osa (ES MT umbes 200 köite ulatuses) ja seegi enne sõda ilmselt toleaeagse rahvaluulearhiivi

juhataja Oskar Looritsa korraldusel. Nii sai minust mitme aasta vältel Keele ja Kirjanduse Instituudi / Eesti Keele Instituudi murdesektori üsna sage külaline. Lehitsesin läbi kõik murdetekstide kogud (ES MT, KKI MT, ES KT), kokku 1134 säilikut. Märkisin vihikutesse välja rahvaluule lühivormide leidumuse murdetekstide köidetes. Kopeerisin üksikud mõistatused kohe kartoteegikaartidele, pikematest seeriatest tegin valguskoo- piad, kust mõistatustekstid Tartus kaartidele kopeeriti – neid tuli kõigist murdetekstide köidetest kokku 1366. Saak ei osutunud eriti rikkalikuks, küll aga oli suures osas autentne ja pakkus tänuväärset lisa nii mõnelegi mõistatustüübile. Eriliselt väärivad minu meelest esiletõstmist Agu Tamme poolt aastatel 1958–1966 Rannu, Põltsamaa ja Laiuse kihelkonnast kogutud 116 mõistatust. Muidugi tuli ette ka niisuguseid korjandusi, mida kogujad paralleelselt juba ka rahvaluulearhiivi olid saatnud – Marta Mäesalu, Hella Keem ja mõni teine veel. Murdetekstide kogusid läbi vaadates hämmastas mind, kui võrd vähe folkloristid selle materjali vastu olid huvi tundnud.

1992. aasta 16.–18. novembril¹ jõudis minu kätte eespool nimetatud Pent Nurmekunna käekirjas säilik KKI MT 321 ja kui nägin 192. leheküljel pealkirja „Kõnekäänud, vanasõnad, mõistatused”, valdas mind rõõmus elevus – teadsin kindlasti, et Pent Nurmekunna üleskirjutusi Tartus mõistatuste kartoteegis ei olnud, ei mäletanud teda ka vanasõnade kogujana. Ja nüüd oli minu ees paarisaja tekstini küündiv kirjanek ehtsas Kihnu murrakus! Minu esialgne rõõm haihtus, kui leidsin mapi lõpust sedeli, millest Tedre põhjalikult kirjutab (Tedre 2002: 144). Tegin Nurmekunna käsikirja mõistatuste, vanasõnade ja kõnekäändude osast valguskoopia. Tartus selgus kardetud tõsiasi – see ei olnud originaalne ja iseseisev, vaid kattus Theodor Saare Eesti Rahvaluule Arhiivis asuvate materjalidega. Samas jäid mind painama küsimused: mis eesmärgil P. Nurmekund T. Saare rahvaluulekäsikirju kopeeris, miks need hiljem murdearhiivi anti? Oma järgmisel Tallinnas-käigul püüdsin murdesektori töötajatelt selle säiliku kohta rohkem teada saada, kuid tagajärjetult. Salme Nigol korraldas minu kokkusaamise Pent Nurmekunnaga, kes oli juhuslikult Tallinnas. Paraku ei mäletanud juba auväärses eas keelemees selle materjalikogu koostamise ja murdearhiivi üleandmise kohta midagi.

Mõistatuste töö läks omasoodu, ka Pent Nurmekunna käsikirjast pärit tekstid kopeeriti kartoteegikaartidele ja pandi koondkartoteeki, P. Nurme-

¹ Vt murdematerjalide kasutajate vihik Eesti Keele Instituudis.

kunna ja T. Saare käsikirjade omavahel võrdlemisel osutus 150st mõistetusest iseseisvaks vaid kolm, ülejäänud leidsid T. Saare saadetistes.

Ü. Tedre artiklis jääb lahtiseks küsimus, kas P. Nurmekunna kirjapanekud on ärakirjad T. Saare materjalidest või mitte. Ta kirjutab: „Kindla vastuse saamiseks tuleks võrrelda KKI MT 321 tekste ERAs säilitatavate T. Saare kirjapandud Kihnu tekstidega.” (Tedre 2002: 145) Järgnevas püüangi seda teha.

Kogujate valdusesse jäänud rahvaluulekirjapanekutest

Kui oletada, et Pent Nurmekund mingil meile seni teadmata põhjusel kopeeris Theodor Saare käsikirju, siis pidi viimasel pärast oma rahvaluulekorjanduste arhiivile saatmist üks (mustandlik) variant enda kätte jäänud olema. Nii toimisidki tegelikult paljud rahvaluulesaatjad. Meie rahvaluulekogudest võib tuua hulganisti näiteid kogujate kodustest originaalkäsikirjadest, mis on hiljem arhiivi jõudnud või pole üldse jõudnud, küll on aga kaudset teavet nende olemasolu kohta. Me ei tea, mis põhjusel jäeti juba kogumistöö organiseerijatele saadetud materjalide algkäsikirju koju, aga nii on. Tunnistusi selle kohta on rahvaluulekogumise algaegadest peale.

Eesti Kirjameeste Seltsi korrespondent kooliõpetaja Aleksander Wahlberg (1839–1888) saatis oma korrektselt vormistatud rahvaluule-saadetise EKS 4° 3, 271–384 Jakob Hurdale 1874. aastal. Pärast korrespondendi surma läkitasid pärijad tema mustandkäsikirja seltsi, selle asukoht arhiivis on EKS 4° 5, 443–585. Helme koolmeistril oli veel kolmaski käsikiri, mis sisaldab korralikult puhtaks kirjutatud lehti, aga ka mustandlikke pabereid, need jõudsid Eesti Rahvaluule Arhiivi Nõo algkooli juhataja Edur Tasa vahendusel alles 1940. aastal (ERA II 198, 345–532). Niisiis on meie rahvaluulearhiivis ühest ja samast mahukast saadetisest kolm peaaegu täielikult kattuvat versiooni, kusjuures esimese ja viimase saadetise arhiivi laekumise vahe on 66 aastat.

Nõo kooliõpetaja Jaan Tüklov (1854–1896) oli Hurda korrespondent aastatel 1888–1891, saatnud 6 korda. Ka J. Tüklovist jäid pärast surma maha „järelejäänud paberid”, nii mustandlikud kirjapanekud kui ka mahukad puhtandlikud koondkogud (H IV 9, 647–749), mis kõik jõudsid pärijate kaudu Hurda kätte 1898. aastal, paar aastat pärast kaastöölise surma. Jakob Hurda suurkoguja Jaan Sandragi (1862–1925) säilitas mingisuguse osa oma mustandlikke, vaevaga loetavaid pliiatsikirjas ülestä-

hendusi kodus, kust need Jaan Jungile arheoloogiamälestiste kohta andmeid jäädvustades Anton Suurkase (1873–1965) kätte sattusid, kes need 1896. aastal enda kogutud materjali pähe Matthias Johann Eisenile saatis (E 29658–29797).

Eelmisest sajandist nimetagem Eesti Üliõpilaste Seltsi stipendiaati Oskar Liivi (1885–1962), kelle 1909. aasta Saaremaa kogumisretke (EÜS VI 1204–1282) mustandid toodi kirjandusmuuseumi 1959. aasta ekspeditsiooni käigus. Säilikul RKM, Liiv on Herbert Tampere käekirjas märkus „Saadud Kingissepast 1959. a. O. Liivilt”. Kirjandusmuuseumi bibliograafia osakonna kauaaegne juhataja August Palm (1902–1972) käis 1926. aastal Harju- ja Järvamaal rahvaluulet kogumas. Oma eluajal säilitas ta ülima hoolega kõik isiklikud paberid, mis pärast surma kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonda (nüüd Eesti Kultuurilooline Arhiiv) anti, kus neist moodustati fond 286. 1983. aastal suunati tema rahvaluulekirjapanekute mustandid folklooriarhiivi (RKM, Palm).

Koju jäänud koopia pidi olema ka Rakvere kihelkonna Kohala põllumehel Mart Tammel, kes 6. augustil 1888 „kibedal töö ajal” saatis M. J. Eisenile 40 mõistatust (SKS, Eisen 27–30). Kuna M. J. Eisen saadetist 17. septembri aruandes ei nimetanud, läkitas koguja 8. oktoobril sama materjali teist korda, säilitades suuremas osas mõistatuste esitusjärjekorra, aga lisades kolm uut teksti (SKS, Eisen 31–34).

Niisuguseid fakte võiks tuua veelgi.

Ülaltoodud näited olid juhused, kus kodused rahvaluulekäsikirjad on hiljem arhiivi sattunud. Samas on aga teada ka juhtumeid, kus käsikirjades sisalduv on jõudnud arhiivi või kogumistöö organiseerija kätte mõne teise rahvaluulekoguja ümberkirjutuste kaudu. Siin peab jällegi nimetama Anton Suurkaske, kes kogumismatkadel Lõuna-Eestis ja mujalgi on kopeerinud koduseid käsikirju (Johann Väggi, Joosep Poolakess, August Perli, Joann Prooses) ning saatnud ümberkirjutused oma nime all J. Hurdale ja M. J. Eisenile ilma algallikat märkimata.

Akadeemiliste vanasõna- ja mõistatusväljaannete ettevalmistustöö ajal on kõik kahtlust äratanud lühivorme sisaldavad käsikirjad omavahel läbi võrreldud. Muidugi oleme koopia ja originaali võrdlemisel saanud kasutada arhiivis olevat saadetist, mitte käsikirja, mida oli käes hoidnud ära kirja/koopia tegija. Võrdlemine on näidanud, et selliste käsikirjapaaride kokkulangevus pole üldiselt siiski tähttähele ega sõnasõnaline, erinevusi ilmneb ka tekstide järjestuses. Alati on niisuguseid tekste, mida ühes või teises käsikirjas ei ole. Saan siin näiteid tuua ainult vanasõnade ja

mõistatuste osas. Nii on August Palmi puhtandkirjapanekutest välja jäänud vähemalt üks mustandkäsikirjas leiduv mõistatus „Eesel ees, taasel taga, kükits pääl, nokits peos?” [lahendus puudub] (RKM, Palm 1, 14 = EM 324 Rb*). Anton Suurkase mõistatuste kogu H I 9, 887–890 (87–161) aluseks on Kanepi kooliõpetaja Johann Väggi käsikirjad. A. Suurkase koopia võrdlus meie käsutuses olevate J. Väggi saadetistega (H III 11, 480–490 (1–132), H III 11, 498–499 (1–10) ja H II 32, 481–483 (1–15)) näitab, et A. Suurkasel on kogus kaksteist niisugust mõistatust, mida J. Väggi J. Hurdale saadetud materjalides ei leidu.

Ka Pent Nurmekunna käsikirja kõrvutamisel Theodor Saare Eesti Rahvaluule Arhiivis olevate käsikirjadega leiavad järjekordse kinnituse kaks eelnevas mainitud kogumisloolist üldseika:

- 1) rahvaluulekogujad on pärast materjali saatmist kogumistöö organiseerijale või arhiivi jätnud enda kätte (mustandlikke) käsikirju;
- 2) mustandid-puhtandid, ära kirjad-originaalid ei ole identsed.

Pent Nurmekunna käsikirja võrdlus Theodor Saare rahvaluulesaadetistega

Järgnevas kolmes tabelis kõrvutan osi Pent Nurmekunna käsikirjast ERAs säilitatavate Theodor Saare kirjapanekutega. Rohkem on näiteid toodud mõistatuste kohta, sest nende puhul on võrdlus juba varem tehtud. Kolmas tabel on koostatud spetsiaalselt selle kirjutise tarvis.

Pent Nurmekund alustab leheküljelt 197 ja punktist 471 rubriiki, millele paneb pealkirjaks „Kõnekäänud, vanasõnad, mõistatused”. Tegelikult on seal veel loodushäälendeid ja uskumus- ning kombestikuteateid, ja materjal lähebki sujuvalt viimasteks üle ilma vahepealkirjata. Vaadeldav materjal võiks lõppeda tinglikult punktiga 684 leheküljel 203.

Leheküljel 156 on näited P. Nurmekunna ja T. Saare käsikirjast, tabelis 1 on kõrvutatud P. Nurmekunna käsikirja numbreid 471–684 ja T. Saare kolme saadetist. Viimaseid järgnevalt ka iseloomustatud.

1. T. Saare suuremas saadetises (ERA II 58, 333–503, 649–691) leidub mitu väiksemat, alapealkirjaga rubriiki: „Kõnekäände, vanasõnu” (lk 495–499, punktid 1–33 ja lk 689 punktid 1–6), „Mõistatusi” (lk 499, punktid 1–10), „Linnulaule” (lk 499–503, punktid 1–11, punkt 12 on teade tuulispasa kohta), pealkirjata (lk 691 punktid 7–10). Saadetise kaaskiri on dateeritud 15. detsembril 1932, materjal kogutud samal aastal. See on T. Saare esimene rahvaluulekorjandus.

3. Si sündis aga vesi (Aadama)
 4. Sündis aga ei suri (Aadama)
 5. Kes vesi tõusis muuajast, teda
 ei nähtud enam, mingi lõuast
 kasutas tal aega auku, mis vesi
 püsti pändi (Aadama)
 6. Kes vesi, püsti vesi, lõuast
 läbi, vett jäi vesi (Aadama)
 7. Kõrge lähis vesi, lõuast vesi.
 8. Püsti püsti, vesi vesi (Aadama)
 9. Kes vesi, vesi, vesi, vesi (Aadama)

Näide Theodor Saare käsikirjast, ERA II 59, 521

55. Si sündis, aga vesi (Aadama)
 56. Sündis, aga ei suri (Aadama)
 57. Kes vesi tõusis muuajast, teda
 ei nähtud enam, mingi lõuast
 kasutas tal aega auku, mis vesi
 püsti pändi (Aadama)
 58. Kes vesi, püsti vesi, lõuast
 läbi, vett jäi vesi (Aadama)
 59. Kõrge lähis vesi, lõuast vesi.
 60. Püsti püsti, vesi vesi (Aadama)
 61. Kes vesi, vesi, vesi, vesi (Aadama)

Näide Pent Nurmekunna käsikirjast, KKI MT 321, 196

Tabel 1. P. Nurmekunna käsikirja numbrite 471–684 ja T. Saare kolme saadetise kõrvutus

P. Nurmekund, KKI MT 321	T. Saar, ERA II 58, ERA II 59, ERA II 70
471–479	ERA II 58, 495 (1–9)
480	
481	ERA II 58, 499 (9)
482	ERA II 58, 499 (1)

483–487	ERA II 58, 499 (8–4)
488–490	ERA II 58, 501 (3–5)
491	ERA II 58, 497 (10)
492–494	ERA II 58, 497 (12–14)
495	ERA II 58, 499 (33)
496–501	ERA II 58, 497 (15–19)
502	ERA II 58, 499 (3)
503	
504–505	ERA II 58, 499 (2–1)
506	ERA II 58, 499 (10)
507–516	ERA II 58, 497 (20–29)
517	ERA II 58, 501 (6)
518–519	ERA II 58, 499 (31–32)
520–523	ERA II 58, 501–503 (7–10)
524	ERA II 58, 497 (11)
525	ERA II 58, 497 (29)
526	ERA II 58, 503 (11)
527	ERA II 58, 689 (1)
528–531	ERA II 58, 691 (7–10)
532–536	ERA II 58, 689 (2–6)
537–600	ERA II 59, 521–533 (1–62)
601	ERA II 59, 533 (76)
602–614	ERA II 59, 533 (63–75)
615–616	ERA II 59, 533 (79–78)
617	
618	ERA II 70, 195 (1)
619–620	ERA II 70, 195 (3–4)
621	
622–650	ERA II 70, 195–199 (5–33)
651	
652–679	ERA II 70, 199–203 (34–61)
680	ERA II 70, 197 (14)
681–683	ERA II 70, 203–205 (62–64)
684	ERA II 70, 195 (2)

2. „Vanusõnu, kõnekäände, mõistatusi” (ERA II 59, 521–535 (1–79)) on arhiivi saadetud 1933. aastal. Korjandus sisaldab peamiselt mõistatusi, vanasõnu-kõnekäände leidub üksikuid. Siin ei ole tegemist T. Saare ori-

ginaalkirjapanekutega, vaid ärakirjaga ühest hoopis vanast käsikirjast. Kaaskirjast 14. märtsil loeme: „Käesoleva mõistatiste saadetise kohta olgu selgituseks öeldud järgmist. Arvatavasti on osa neist kirjanduslikku päritolu. Millised ise kindlasti tundsin olevat sellised, jätsin registreerimata. Enamuse mõistatistist sain juhuslikult juba kogutuna. Selle töö oli omal ajal teinud juba Mihkel Kurul, kes 3–4 aastat tagasi suri. Aga otsustades paberi ja vana kirjaviisi järele, on üleskirjutamine tehtud 30–40 aastat tagasi. Kuna M. K. on peaaegu kogu eluaja olnud Kihnus, siis on mõistatistised tõenäoliselt ka Kihnu päritoluga. Mina muutsin ainult kirjaviisi ja tõlkisin murrakusse.” (ERA II 59, 481) Mihkel Kurul (1853–1930) oli nii Jakob Hurda kui ka Matthias Johann Eiseni kaastööline (Mihkel Kuruli isiku ja tema laulusaadetiste omavaheliste suhete kohta vt ka Kõiva 2003: 9–10). Meieni on jõudnud kaks tema mõistatuste saadetist: H III 5, 253–260 (1–60) aastast 1890 ja E 1470–1487 (1–71) aastast 1893. Varem J. Hurdale saadetu leidub ka kolm aastat hiljem M. J. Eisenile lähetatud korjanduses. M. Kuruli kaaskirjast 1893. aastast selgub, et ta Tõstamaa vallast pärit on ja mõistatusedki koolipõlves kuulnud, kahe allikana nimetab ta oma Väike-Maarja päritolu ema. T. Saare kirjapaneku võrdlus M. Kuruli koguga E 1470–1487 on näidanud, et tegemist on ühe ja sama materjaliga. Kogumiskohaks ei ole niisiis mitte Kihnu, vaid hoopis Tõstamaa.

3. „Mõistatusi, vanusõnu, kõnekäände” (ERA II 70, 195–205 (1–64)) on ERAle saadetud 7. märtsil 1934. aastal.

Kõigis kolmes saadetises on T. Saar kirjutanud teksti valge koolivihi-ku lehe ühele poolele, arhiivis on aga laekunud materjali kõik leheküljed pagineeritud.

Tabeli 1 vasakus veerus on P. Nurmekunna käsikirja tekstide numbrid, paremas veerus T. Saare samade tekstide numbrid, mis on sulgudes. Kui nt P. Nurmekunna numbritele 537–600 vastab T. Saare ERA II 59, 521–533 (1–62), siis tähendab see, et kõik 62 mõistatust on mõlemal mehel täpselt samas järjekorras. T. Saare numbrid kujul (8–4) viitavad tekstide vastupidisele järjekorrale saadetistes.

Tabelist 1 näeme, et P. Nurmekunna 214 tekstist ainult viiel (nr-d 480, 503, 617, 621, 651) ei leidu vasteid T. Saare saadetistes, järjekordki on suures osas kattuv. Kolme P. Nurmekunnal leiduvat mõistatust ei ole T. Saare kogudes: „Ise kurt, ise tohm, ise jõlmamua tark?” [lahendus puudub] (KKI MT 321, 200 (621) = EM 604 C+); „Tua taga tuiskab, saona taga saab, uksõies iä jõlm?” [lahendus puudub] (KKI MT 321, 201

(651) = EM 2252 A₁a₁); „Vanamies lähäb metsä, piotäüis piirga pers? Kiitsakas” (KKI MT 321, 193 (503) = EM 1083 G*). Viimasele mõistatusele on P. Nurmekund lisanud märkuse „maesemuult”, st mandrilt.² Ka „Väikese murdesõnastiku” andmetel ei ole Kihnust sõna *kiitsakas* ‘hara-ka’ tähenduses üles märgitud. Kahel mõistatusel ei ole lahendust. Seega võib olla põhjus, miks T. Saar neid tekste arhiivi ei saatnud, selles, et kahele ei teatud lahendust öelda ja kolmas polnud hoopiski Kihnust kirja pandud. Vanasõna ja kõnekäänd leiduvad rahvaluulearhiivis hoopis hiliste üleskirjutustena Theodor Saare õe Sinaida Saare poolt: „Vaga siga ond kot’i naabõr” (RKM II 181, 105 (370); 1964 = EV 13201 Aa₂) ja „Nuõrik nurr, perse turr, egä päe urr arr” (RKM II 294, 394 (5); 1972).

Tabel 2. P. Nurmekunna ja T. Saare mõistatuste ja muude lühivormide tekstide kõrvutus

P. Nurmekund, KKI MT 321

471. Egä miogi jumal lätläne põlõ
 472. Nagu (nao) Põdra Tuõma laeva ~ väljä selts
 473. Nagu särk ning perse
 474. Mine surnu perst sooja otsma!
 475. Tantsijad nied taeva saavad, / Kaardimängjäd katlas kieväd
 476. Vanapoiss – põrgu nui. Vanatüdruk – taeva tui
 477. Vanapoiss suab ikka naesõ, / Kuital tagant viel ei aesõ
 478. Vanatüdruk kööts-kääts, / Jõstus maha, pieretäs, / Keträs lõnga, korrotas
 479. Nuõrik nutab nurga taga, / Peigmies pieretän piosõ
 480. Nuõrik nurr, perse turr, / Egä päe: urr, arr!
 481. Pehme ning valgõ, kõva ning kangõ, püksis kasvab, perss tal juurikas (pähäl)
 482. Rikkal leibä küll, / Kehväl karaskid kaaa (kuke laul)

T. Saar, ERA II 58, 495–503 (1–33, 1–10, 1–12)

- 495 (1). Egä miogi jumal lätläne põlõ
 495 (2). Nagu Põdra Tuõma väljä (laeva) selts
 495 (3). Nagu särk ning perse
 495 (4). Mine surnu perst sooja otsma
 495 (5). Tantsijad nied taeva saavad, kaardimängjäd katlas kieväd
 495 (6). Vanapoiss, põrgunui, vanatüdruk, taevatui
 495 (7). Vanapoiss suab ikka naesõ, kuital tagant viel ei aesõ.
 495 (8). Vanatüdruk kööts, kääts, jõstus maha, pieretäs, keträs lõnga, korrotas
 495 (9). Nuõrik nutab nurga taga, peigmies pieretän piosõ
 499 (9). Pehme ning valgõ, kõva ning kangõ, püksis kasvab, perss tal juurikas. (Pähkel)
 499 (1). Esimene kukk: Rikkal leibä küll! Teine kukk: Kehväl karaskid kaa!

² „Maisemaa e. maismaa ... kindelmaa (vst. saarte), manner(maa) ...” (Saareste 1959: vrg 788); „maesõmaa – maismaa” (Saar 1998: 268).

483. Must siga lähäb ahju, tuõb punasõd põrsad vällä (ahju ruõp)
484. Ljõbõ lähäb karusõssõ (käsi – kjõndasse)
485. Mies lähäb metsä, naenõ nabapi-di selgäs (tuarilas's selgäs)
486. Laut lambu täüs ning kõik jõlma ännätä (leväd ahjus)
487. Pistä sisse, tõmba vällä, nikuta perset, tüe lähäb korda (leväsõtkus)
488. Pibu libu leo, vanatüdriku reo, tõmbas v... läbi pio (vihmkass)
489. Kudusin kangast, kudusin kangast, läksin metsä kännu otsa, tõmbasin katki – sirt-sirr (riästlik³)
490. Mis sä sii pirised. Sia pask juani päeni, mia mies mihklipäeni (siäsk parmulo)
491. Härg sjõtub sedä korraga, mis siäsk aastaga.
492. Kelle käeke võtab,² selle käeke võtab
493. Ise ikka (mingi asi) ise (sama asi)-ke
494. Naera miest, agamtõ mehe mütsü
495. Ond üks lüedäv luõmukõ
496. Nüüd kalk kaelas
497. Mjõllas rätsepäl õiged riiet või kingsepäl õigõd suabast
498. Mjõllas sepäl õigõ nuga ond
499. Panõ vorst koera kaela
500. Küll jõlm õpõtab
501. Nüüd sai lõõg täüs
502. Arakas aitas, änd välläs (aeda võti)
- 499 (8). Must siga lähäb ahju tuõb punasõd põrsad vällä. (Ahjuroop ja söed)
- 499 (7). Ljõbõ lähäb karusõssõ. (Käsi – kindasse)
- 499 (6). Mies lähäb metsä, naenõ nabapi-di selgäs. (Taarilass seljas)
- 499 (5). Laut lambu täüs, kõik jõlma ännätä. (Leivad ahjus)
- 499 (4). Pistä sisse, tõmba vällä, nikuta perset, tüe lähäb korda. (Leivasõtkumine)
- 501 (3). Pibu libu lio, vanatüdriku rio, Istus lepiku vilus, Piibunoúo tal suus, ka: tõmbas vitu läbi pio. (Vihmkass)
- 501 (4). Kudusin kangast, kudusin kangast. Läksin metsä kännu otsa, tõmbasin katki – sirt, sirr. (Pääsuke)
- 501 (5). Säask parmule: Mis sä sii pirised! Sia pask juanipäeni, mia mies mihklipäeni!
- 497 (10). Ärg sjõtub sedä korraga mis siäsk aastaga
- 497 (12). Kelle käeke panõb, selle käeke võtab
- 497 (13). Ise ikka (mingi ese) ning ise ikka (sama ese + liide)-ke
- 497 (14). Naera miest agamtõ mehe mütsü
- 499 (33). Ond üks lüedäv luõmukõ
- 497 (15). Nüüd kalk kaelas!
- 497 (16). Mjõllas rätsepäl õigõd riiet, kingsepäl õigõd suabast või sepäl õigõd nuga ond
- Vt eelmine*
- 497 (17). Panõ vors't koera kaela!
- 497 (18). Küll jõlm õpõtab!
- 497 (19). Nüüd lõõg täüs!
- 499 (3). Arakas aitas, änd välläs. (Aida võti)

³ Siin ilmselt eksitus, peaks olema „piästlik“, nagu ka T. Saar on servale kirjutanud.

Tabelist 2, kõrvutades mõlema mehe mõistatuste ja muude lühivormide tekste, näeme, et P. Nurmekund on teinud üsna täpse koopia. Kõige olulisem erinevus on mõistatuste lahendustes, mis T. Saarel on kirjakeeles (nagu mitmel teiselgi mõistatusi murdekeeles üles tähendanud korrespondendil), P. Nurmekunnal aga Kihnu murrakus. P. Nurmekunna nr-d 497–498 on T. Saarel ühe numbri all. On veel muidki pisierinevusi: kirjajahemärgid, suur ja väike algustäht jne.

Tabel 3. P. Nurmekunna ja T. Saare pikemate tekstide kõrvutus

P. Nurmekund, KKI MT 321

393

Vana Pärdü Aadam tuõn vesiaolt pulieritud paku, ann naistõlõ ning ütlen: „Tahtsitõ ikka kolgi pakku, nüüd ma tõi teitele!” Umiku oln pakk õuõst kadun, aateibäd nutn viel, tanavas läin piätä inime. Mallõ vana naenõ ütlen sellele: „Oh, olõ terve tulõmast, mjõnd patust mitte põlgamast!” Mies ütlen: „Et sä mu jumalasõnaga vasta võtsid, siis jäete elämä.” Päräst surn moal kõik inimesed ää, Mallõl ning Pärdül jäen üksi elämä.

Aja Liis Alas.

394

Katkust jäen viel kolm pere elämä.

395

Ühekorra oln Kihnu mua nda tühi, et põlõ koer aukn ega kukk lauln. Praegusõd inimesed ollõ maesõmalt tuõdud.

Peetri Toomas Türk.

396

Pärdül tuõdud vesiao pakk ning pan-

T. Saar, ERA II 58

383 (60)

Vana Pärdü (pere nimi Kihnus) Aadam tuõn vesiaolt (vee kaldale uhutud) pulieritud paku, ann naistõlõ ning ütlen: „Tahtsitõ ikka kolgipakku, nüüd ma tõi teitele!” Umiku oln pakk õuõst kadun; aateibäd nutn viel, tanavas läin piätä inime. Mallõ (pere nimi Kihnus) vana naenõ ütlen sellele: „Oh, olõ terve tulõmast, / Mjõnd patust mitte põlgamast!” Mies ütlen: „Et sä mu jumalasõnaga vasta võtsid, siis jäete elämä.” Päräst surn maal (= mujal) kõik inimesed ää, Mallõl ning Pärdül jäen üksi elämä.

Jutustanud Liis Alas. 82. a.

383 (61)

Katkust jäen viel kolm pere elämä.

Jutustanud Toomas Türk

383 (62)

Ühekorra oln Kihnu mua nda tühi, et põlõ koer aukn ega kukk lauln. Praegusõd inimesed ollõ Maesõmalt tuõdud.

Jutustanud Toomas Türk. 68. a.

385 (64)

Pärdül tuõdud vesiao pakk ning pan-

dud lahetõ puudõ alla. Umiku tuln võerastõ riietega mies Tausla karjastõ juurõ ning küsün: „Kus Tuma Uad eläb?” Lapsõd juhatan. Tuma-Uadul akkan kõegõ ennemä inimesed surõma. Kis aigõs jäen, kaevn augu valmis ning langn augu kõrva pitkä, teesed lükkän sisse. Viimes kuultud Vanakirikul nutu iält. Pärdü vanamies läin randa ning leüdn kaltsa veest. Pann nied puati ning lasn puadi vesiaolõ. Siis kadun katk ää. Pärdül suan kõik varandusõ omalõ.

Raeli Reet Entsik.

397

Mio vanaeit oln Vanakõstri aidas mõisa karjas. Näin mustakirja härjä, pugõn lehmegä põõsastõ vahel. Puõlõteistme kuu pärast akkan luõmad surõma. Külärahval surn enäm kui mõisal.

Aja Liis Alas.

398

Pärdül leütüd pakk akkan vahtu vällä aama. Päräst viidud pakk jälle vesiaolõ. Saaru Mari Rand.

399

Pärdül leütüd Pilli tagant vesiaolt tammõpakk ning tõdud salaja obosõga rannast koo. Kodo lüedüd kjõrvõga luast küljest ää, tahetud uata, kas terve ond, ning pandud tua taha tuminga põõsa. Teese päävä oln kadun. Siäre külä vahelt suadud viel käde. Luastu koht oln terves kasun. Siis akatud kart-

dud lahetõ puudõ (maasse rammitud postid nelja nurka, millede vahel veel põikpuud. Tarvitatakse merepüüniste jne. kuivama riputamiseks) alla. Umiku tuln võerastõ riietega mies Tausla (kohanimi Kihnus) karjastõ juurõ ning küsün: „Kus Tuma Uad eläb?” Lapsõd juhatan. Tuma-Uadul akkan kõegõennemä inimesed surõma. Kis aigõs jäen, kaevn augu valmis ning langn augu kõrva pitkä, teesed lükkän sisse. Viimes kuultud Vanakirikul (kohanimi Kihnus) nutu iält. Pärdü vana mies läin randa ning leüdn kaltsa veest. Pann nied puati ning lasn puadi vesiaolõ. Siis kadun katk ää. Pärdül suan kõik varandusõ omalõ.

Jutustanud Reet Entsik. 56. a.

385 (63)

Mio vanaeit oln Vana-kõstri (kohanimi Kihnus) aidas mõisa karjas. Näin mustakirja härjä, pugõn lehmegä põõsastõ vahel. Puõlõteistme kuu pärast akkan luõmad surõma. Külärahval surn enäm kui mõisal.

Jutustanud Liis Alas. 82 .a.

477–479 (156)

Pärdül leütüd Pillitagant vesiaolt tammõpakk ning tuõdud salaja obosõga rannast ää. Kodo lüedüd kjõrvõga luast küljest ää, tahetud uata kas terve ond, ning pandud tuataha tuminga põõsa. Teese päävä oln pakk kadun. Siärekülä vahelt suadud viel käde. Luastu koht

ma, mässitud riietesse, pandud puati ning suadõtud vesiaolõ. Kõik, kissi pakku näin, jäen katkuaigõks ning surn ää. Pärst akkan katk teiste külge kua. Pärkül mte pole üksi aigõs jäen. Luomad surn kua ää. Pärkül toemõndan nda paelu kua kui jõudn. Ruotsik-külä kuhjalavalõ surn 60 lehmä ää. Noodi Jakob Oad (1872).

400.

Luasi pere tuln võeras mies ning küsün, kus Luasi Annus ollõ. Siält akkan surõma.

401.

Vanakirikul oln viimes nutuiäl. Veest leütüd kaltsa. Nied pandud puati ning suadõtud vesiaolõ. Puati kutsutud: katku-puat. Kraavi Liis Laasen.

oln terves kasun. Siis akatud kartma, mässitud pakk riidesse, pandud puati ning suadõtud vesiaolõ. Kõik kissi pakku näin jäen katku aigõks ning surn ää. Päräst akkan katk teste külge kua. Pärkül mte põlõ üksi aigõs jäen. Luomad surn kua ää. Põlõmtõ toemõndanjanju oln. Pärkül toemõndan kua nda paelu kui jõudn. Ruotsik-külä kuhjalavalõ surn kuuskümnen lehmä ää. Jutust. Jakob Aav, sünd. 1872. a.

479 (157)

Luasi pere tuln võeras mies ning küsün kus Luasi Annus ollõ. Siält akkan inimesed surõma. Jutustanud Liis Laasen, sünd. 1867. a.

Tabelis 3 on kõrvutatud P. Nurmekunna ja T. Saare pikemaid tekste – neid, mis leiduvad Ülo Tedre kirjutises. Toodud näiteid P. Nurmekunna käsikirjast peab Ü. Tedre folkloristile ülihuvitavaks tekstide esituse järjekorra tõttu, mis „näikse kajastavat originaalset vestlus- või jutustamis-traditsiooni”, kus „sama teema käib ühe suust teise suhu” (Tedre 2002: 146). Nii võib see Nurmekunna lühikese käsikirjalõigu puhul tunduda, hoopis teises valguses paistab asi, kui vaadelda T. Saare 1932. aasta saadetist ERAle – ERA II 58, 333–503, mis on üldse tema esimene rahvaluulekorjandus. Kogumistöö kogemusi tal pole ja juhendaminegi on ilmselt olnud tagasihoidlik. Kaaskirjast selgub, et ta on saanud küll küsitluskava,⁵ aga on selle ära kaotanud ning püüdnud siis „koguda mälestuste järele küsimustele vastavalt” (ERA II 58, 333). Igatahes moodustavad valdava osa saadetisest uskumusliku sisuga jutud (või teated)

⁵ Ilmselt masinakirjas küsitluskava algusega „Lp. ERA kaastööline” ja märkusega „Ringkirjaline”, ühel arhiveeritud eksemplaril on Oskar Looritsa käekirjas „VI 1932” (EFAM, ERA 18A).

painajast, kodukäijast, rahaaugust, laevavaimudest, katkust, puugist, tuulispasast jne. Lood on üles kirjutatud umbes 30 inimeselt, kelle sünniaasta või vanus on enamasti antud, mitte aga küla. Oma objektide nimekirja külade kaupa toob T. Saar järgmise saadetise kaaskirjas 1933. aastal. Seda on temalt küsinud Loorits. „V. a. hra Loorits! Teie viimasele kirjale vastuseks teatan, et minu saadetiste objektid on pärit Kihnus järgmistest küladest”, kirjutab Saar ja loetleb 6 küla ja 38 inimest (ERA II 59, 479). Igatahes kirjale järgneva(te)s saadetises on jutustajate nimedele lisatud juba ka nende elukohad.

Algaja koguja materjali (u 80 lk) esituses võib täheldada kahte tendentsi: 1) tihti on kokku koondatud erinevate jutustajate jutud ühe ja sama teema (nt painaja, katk) ümber, kusjuures üks ja sama teema võib ette tulla korduvalt, 2) mitmel puhul on ühe ja sama jutustaja erineva temaatikaga lood aga järjestikku. Tõenäoline on, et T. Saar on siin ise materjali püüdnud kuidagimoodi sisuliselt rühmitada / järjekorda panna. Tabelis 3 toodud esitajad elasid kõik eri külates, mis näib välistavat võimaluse, et T. Saar oleks need lood kirja pannud mingist tegelikust jutustamissituatsioonist. (Igatahes oma kolmandas saadetises on ta materjali esitanud ja nummerdanud juba informantide kaupa, nagu see ERA ajal tavaks oli ja nagu kogumistöö juhendaja T. Saarelt ka kindlasti nõudis.)

Selleski tabelis näeme tekstide peaaegu sõnasõnalist kattumist ja sarnast järjekorda.

Tervele P. Nurmekunna tekstikogule T. Saare käsikirjadest algmaterjali otsimine tundub siinse kolme tabeli taustal juba üsna mõttetu, kuna tulemus on pea üheselt ette teada.

Theodor Saare rahvaluulekorjanduste mustandkäsikirjast

Selle artikli kirjutamise algul kiusanud mõte, kas ei leidu mingit märki Theodor Saare isiklikus valduses olnud mustandkäsikirjadest, mida Pent Nurmekund võis kasutada, sai reaalse kuju arhiivileiust. Aga laskem siin jutustada asjaosalisel endal. Kihnus 11. oktoobril 1937. aastal kirja pandud kirjutisest „Minu töö rahvaluulekogujana” loeme:

„1931. a.⁶ hakkasin ise koguma RA [= ERAle] rahvaluulet. Olin suvel laevas madruseks. Laeva tekki triivisid töölisel. Hakkasin neid küsitlema ja siis märkisin oma esimese jutu Juhan Türgilt.

⁶ Siin T. Saar ilmselt eksib. Kaks aastat varem, 22. juulil 1935 kirjutab ta: „1932. a. suvel teenisin kalalaeval” (ERA II 133, 11).

Sügisel laevalt lahkudes võtsin asja tõsiselt käsile. Ei tahtnud ise saadetud materjalist ilma jääda ja varusin omale ühe kaustiku [Minu sõrendus – R. S.]. Jagasin selle ainetiku järele osadeks ja pealkirjastasin: „Painaja”, „Kodukäija”, „Tulihänd, tuulispask, puuk”, „Rahaauk”, „Kurat”, „Laeva ja mere vaimud”, „Näkk”, „Mere loomad”, „Lülle Lüll”, „Põdra Toomas”, „Sõjad”, „Katk”, „Muud jutud”. Vastavaid jutte olin enne siit-sealt kuulnud. Arvasin, et neid on kaunis vähe, sest Kihnu jutustajaisse ei olnud kuigi suurt usku. Näiteks on jäetud painajale kõigest 2, Lülle Lüllile 1 leht ruumi. Samuti ka teistele ainetele-teemidele. Kuidas aga pettusin selles! Materjal kasvas palju suuremaks ja loobusin üldse oma materjali klassifitseerimisest. Esimene kaustik sai täis peent kirja ja järg on juba teise poole sees ja järge tuleb ehk vähe veel juuregi.

Seadsin ülesandeks: käia läbi terve saar pere-perelt ja läbi küsida kõik vanemad inimesed. Olen selle ka peaagu läbi viinud. Arvan, et uut ka midagi enam ei leiaks, nimelt juttude alal.”

Pent Nurmekund ja Theodor Saar⁷

P. Nurmekund ja T. Saar olid üheeaalised ühekandimehed. Sündinud on nad Pärnumaal, esimene Saarde kihelkonnas 16. detsembril 1906, teine Kihnus sama aasta 20. märtsil. Nad on tõenäoliselt tuttavaks saanud Pärnu Linna Ühisgümnaasiumis õppides (P. Nurmekund 1922–1925, T. Saar 1919–1924) ja koos kohustuslikus sõjaväeteenistuses olles 1928–1929. T. Saar meenutab oma eluloos, kuidas kord Jaapani kindral väeosa küllastanud ja teda seal toidetud, korrapidaja raamatusse oli külaline hieroglüüfidega sissekande teinud. P. Nurmekund oli teistele loetamatu teksti ära lugenud: „Muidu hea, aga ühele jaapanlasele väga rasvane” (Saar 1998: 243). Koolipõlvest alanud sügav sõprus kestis kuni T. Saare surmani. Seda tunnistavad T. Saare 66 kirja P. Nurmekunnale aastatest 1934–1980, mida hoitakse Eesti Kultuuriloolises Arhiivis – f 319, m 41:3. P. Nurmekunna 28 kirja ja postkaarti T. Saarele aastatest 1938–1979 säilitatakse Pärnu Maa-arhiivis f 1027, nim 1, s 11. Esialgu juhuslikust või osaliselt säilinud hõredast kirjavahetusest areneb 1960. aastate algusest

⁷ T. Saare kohta vt lähemalt: T. Saar „Minu elulugu” (Saar 1998: 189–261); M. Must „Saateks” (samas, 5–9); H. Kaal „Theodor Saar (1906–1984)” (Kaal 1986); P. Nurmekunna kohta vt lähemalt: T. Kulmar „Eesti keeleteaduse elav legend” (Kulmar 1995); P. Ariste „Pent Nurmekund 60-aastane” (Ariste 1966).

tihe korrespondents. Inimlik lähedus kumab läbi juba T. Saare pöördumisest adressaadi poole „Kulla nuõrõm vend!” ja allkirjast „Paelu tervisi vanõma vennä puõlt!” (EKM EKLA, f 319, m 41:3, l 39, 40) P. Nurmekundki kasutab samasugust Kihnu murrakus pöördumist: „Kulla vanõm vend” (PMA f 1027, nim 1, s 11, l 12), aga mõnel korral hoopis pidulik-suursugust „Tema Majesteedile Kihnu Isevalitsejale ja Keisrile Theodorus I Suurele” (PMA f 1027, nim 1, s 11, l 14). Niisugused pöördumised on kirjadel 1950. aastate keskelt alates.

Sellesse Kihnu-tutvuskonda kuulus ilmselt ka õigusteadlane ja orientalist Leo Leesment (1902–1986), kelle juures P. Nurmekund hiina keelt õppis. L. Leesmendi sulest on ilmunud artikleid Kihnu ajaloo teemadel, nagu protsessimistest kohtutes, aga ka vägimeestest ja peremärkidest. Olulisim nendest on Tartu Ülikooli toimetistes 1942. aastal avaldatud 19-leheküljeline illustreeritud „Kihnu ajalugu”. Tema on ilmselt seesama isik, keda T. Saar oma kirjades nimetab meheks, „kes igal suvel on Kihnus käinud”.⁸ Kolme mehe suurt sõprust kinnitas ka Ellen Õnnis.⁹

Kooliõpetaja T. Saar ongi õhutust murdekeele ülestähendamiseks saanud üliõpilaselt ja ennast välismaal täiendavalt P. Nurmekunnalt. Julgeksin üsna kindlalt väita, et P. Nurmekund aitas kujundada seda T. Saare tegevussuunda, tänu millele me teda praegu tunneme ja austame.

T. Saar P. Nurmekunnale 7. sept 1934: „Härra tulevane „rohpeessor”! On juba üle aasta, kui sa mulle soovitasid kirjutada kihnu murde üle. Hakkasin kohe plaanitsema, kuidas seda tööd teha. ... Täiesti valmis on osa, mille Sulle saadan. Pärast, kui asi sulle meeldib, saadan puuduva osa järele. ... Sinu soovitatud sõnavara kogumisest ei saa ma aru, kas peab see olema täielik või ainult sarnaseid sisaldav, mis on arhailised ja erilised. Viimaseid oli mul kava koguda.” (EKM EKLA, f 319, m 41:3, l 1–1p) Sellest kujunes Kihnu murraku grammatika, mida autor sõbrale osade kaupa ülevaatamiseks saatis, nagu ka Kihnu toponüümilise kaardi. Kolmeosaline käsikirjana säilitatav grammatika valmis T. Saarel alles aastaid hiljem: „Kihnu murrete häälikud” (1958, 202 lk), „Kihnu murde vormiõpetus” (1959, 174 lk), „Ülevaade Kihnu verbist” (1960, 156 lk).

⁸ „Teine mees, kes ka „igal suvel on Kihnus käinud” (samuti viimastel aastatel mitte), võib olla tuleb ka. Temast oli viimases „Keeles ja Kirjanduses” väike elumärk. Ikka näha, et on tegemist doktori ja professoriga. Sest vähema erudeeritusega nii põhjaliku tähtsusega ja asjalikku juba ei kirjuta. “ – T. Saar P. Nurmekunnale 7. apr 1972 (EKM EKLA, f 319, m 41:3, l 82); Leo Leesmendi lühikirjutis „Üks talupojapass 1826. aastast” (Leesment 1972: 172).

⁹ Telefonivestluses 7. jaan 2004.

„Mahukas ja rikkaliku näitematerjaliga varustatud ülevaade on kaheldamatult üks põhjalikumaid ja usaldusväärsemaid murdegrammatikaid meie murdearhiivis,” hindab tehtut, mille valmimisel P. Nurmekunnal mitte vähetähtis roll ei olnud, Helju Kaal (1986: 229).

P. Nurmekund on abistanud T. Saart tema teise suure uurimuse „Kihnu peremärgid” (Saar 1998: 11–77) planeerimisel, kirjanduse hankimisel, innustanud pikaleveninud tööd lõpetama ja teinud keelelise korrektuuri (Saar 1998: 13, 16).

P. Nurmekundki on publitseerinud kaks Kihnu-ainelist tööd: uurimuse saare rahvastiku päritolust „Om Kihnu. Bidrag till öns historia under svensktiden samt en förmodan om namnets möjliga härledning”, mis ilmus 1937 Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi aastaraamatus „Svio-Estonica”, ja artikli Kihnu nime etümoloogiast „Ühest etümoloogiast” (Nurmekund 1939: 41–47).

Ülaltoodud põgusad faktid näitavad, et P. Nurmekunnale polnud mingi probleem T. Saare rahvaluulekirjapanekuid oma kätte ümberkirjutamiseks hankida. Poolikult säilinud kirjavahetus on samas hea aines mõlema mehe ühiste tööde-tegemiste jälgimiseks, kuid see pole enam käesoleva artikli teema.

Säiliku KKI MT 321 lugu

Kõike eelnevat arvesse võttes võib rekonstrueerida säiliku KKI MT 321 loo, mis toetub vaid dokumentaalselt tõestatavatele faktidele, veel elus olevate asjaosaliste võimalikud mälestuskillud ja arvamused on teadlikult ja rangelt kõrvale jäetud.

Kihnu murdekeele ja rahvaluule vastu huvi tundnud P. Nurmekund tegi ülikooli õppejõu ametist sunnitud äraoleku aastatel oma hea sõbra T. Saare kodustest Kihnu rahvaluule üleskirjutustest ära kirja. Mis selle ajend oli, pole teada. Võib-olla mõlkus meeles mingi uurimus või lihtsalt filoloogiline huvi, nagu nähtub 1955. aasta 4. märtsi kirjast sõbrale: „Mind isiklikult huvitaks kõik Kihnusse puutuv. Pane kirja, mida kuuled uut ja huvitavat. ... Ent eelkõige huvitab mind isiklikult ikkagi Kihnu sõnavara.” (PMA f 1027, nim 1, s 11, l 3p) P. Nurmekunna käsikirjale näib viitavat ka T. Saare kiri 24. aprillist 1951: „Kuhu Sa mees kadusid? Nagu vits vette! Kolm nädalat tagasi tulin Tallinnast ja kuulsin, et Sa käinud minu residentsis. ... Märkasid, et Sinu kihnumurdelised tekstid olid ka-

dunud. Arvatavasti olid ise need vist üles leidnud ja kaasa viinud.” (EKM EKLA, f 319, m 41:3, l 8, 8p)

1952. aastal lõppes P. Nurmekunna eemalolek ülikoolitööst, ta hakkas kaugõppeosakonna Pärnu konsultatsioonipunktis õpetama ladina keelt. 1955. aastal algas mitu aastakümnet kestnud ülimalt tulemuslik tegevus Tartus Idamaade ja Lääne-Euroopa keelte õppejõuna, orientalistika kabineti rajaja ja arendajana. Kunagine Kihnu-huvi taandus.

1968. aastast, olles juba pensionieas, hakkas P. Nurmekund oma kodusest arhiivist materjale, eelkõige kirjavahetust, pea iga aasta (varem juhuslikumalt) kirjandusmuuseumile üle andma.¹⁰ (Sama on teinud ka Paul Ariste.)¹¹ 1970. aastal tõi Salme Nigol, P. Nurmekunna tulevane abikaasa, Kihnu-vihikud murdearhiivi. S. Nigol kirjutas vihikutele „Kihnu 1947–1952” ja praegugi mapis olevale sedelile „Kihnu 1947–1952 vihikutes I–V ja numbrita vihiku algus Tõs Pootsi 1952 numbrita vihiku lõpuosa”, üleskirjutaja nime sedelile ei lisanud, sest see oli niigi juba mõnel vihikul – P. Nurmekund või Pent Nurmekund. Arhiivi antud materjal oli sellega dokumenteeritud.

Mari Must, kes oli tol ajal murdearhiivi ja ühtlasi murdesektori juhataja, kandis laekunud materjalikogu jõulude esimesel pühal, 25. detsembril 1970 inventariraamatusse, säilik sai šifri KKI MT 321. T. Saar käis üsna sageli nii Tartus kui ka Tallinnas, põigates sisse kirjandusmuuseumi, etnograafiamuuseumi, Emakeele Seltsi, KKI murdesektorisse.¹² Sinna pidi ta jõudma ka järgmise aasta jaanuaris. M. Must rääkis talle eelmisel aastal saabunud ülihuvitavast Kihnu materjalist, mida koos vaadati. T. Saar seletas arhiivijuhatajale tekstide algupära, juhtides tähelepanu ümberkirjutusest või arusaamatusest tekkinud pisivigadele, mida ta omal ajal oli parandanud: vt nt käesoleva artikli tabeli 2 P. Nurmekunna punktide 489 ja 492 joonealused viited; lisas kõnekäändudele seletusi, mõistatusetele lahendusi, nt tekstile „525. Siä üsä ää kua” on lisatud „lollakas”,

¹⁰ Vt EKLAAs „Materjalide registreerimise raamat. Algus: 20. V 1958. Lõpp: 30. XII 1970” sissekanded: nr 111, 28. okt 1965; nr 164, 14. dets 1968; nr 27, 12. mai 1969; nr 106, 30. dets 1970; samuti „Käsikirjade osakonda laekunud materjalide (käsikirjad, fotod, kunstiteosed, esemed) registreerimise raamat 1971–1996” sissekanded: nr 38, 6. sept 1971; nr 2, 7. jaan 1972; nr 67, 19. juuni 1972; nr 17, 26. veebr 1973; nr 46, 27. juuni 1974 jne.

¹¹ Vt „Materjalide registreerimise ...” sissekanded: nr 109, 29. dets 1969; nr 1, 30. jaan 1970 ja „Käsikirjade osakonda laekunud ...” sissekanne nr 26, 21. märts 1972.

¹² Sellekohast teavet vt T. Saare kirjad P. Nurmekunnale 10. nov 1968, 16. dets 1969, 6. märts 1970, 13. aug 1970, 26. aug 1970 (EKM EKLA, f 319, m 41: 3, 54p, 62, 67, 69p, 71).

liitsõnamäng „628. Mis kott ei sua iial täüs?” on saanud lahenduseks „?kirikhärra”; üksikuid sõnu on murdepärastatud, nt *vanatiidruk* asemel *vanatiidrik*, nagu see Kihnus on jne. M. Must kirjutas juba säiliku juures olnud sedelile äsja temani jõudnud teabe: „<1933–41”, „<1942, 43” ja „P. Nurmekund ?T. Saar”.

Et sedeli esiküljel rohkem ruumi polnud, kirjutas ta *vt. pöördel*. Pöördel olev tekst täpsustab esiküljele kirjutatud: „T. Saare ütlemist mööda on see aineistik algselt tema kirjapanek (KhN 1933–41, Tõs 1942, 43) ning RKMis olemas. P. Nurmekunna ümberkirjutusi on ta hiljem parandanud ja täpsustanud. Jaan. 1971.”

P. Nurmekund ? T. Saar
Kihnu 1947 - 1952 < 1933-44
vihikutes I - V ja
numbrita vihiku algus
P. Nurmekund ? T. Saar
Tõs Posti 1952 < 1942, 43
numbrita vihiku
lõpuosa
vt. pöördel!

T. Saare ütlemist mööda
on see aineistik algselt tema
kirjapanek (KhN 1933-41,
Tõs 1942, 43) ning RKM-is
olemas. P. Nurmekunna ümber-
kirjutusi on ta hiljem pa-
randanud ja täpsustanud.
Jaan. 1971

Salme Nigoli ja Mari Musta käekirjas sedel säilikus KKI MT 321

Delikaatses sõnastuses seati õiglus jalule, riivamata seejuures auväärset orientalisti. P. Nurmekunna vihikute tulevastele kasutajatele jääb niisugune sõnastus muidugi veidi arusaamatuks, nagu on juhtunudki. Kord juba inventariraamatust läbi kantud materjali ei saanud enam arhiivist eemaldada ja nii jäi see teiste murdetekstiköidete kõrvale arhiiviriulile. Siis ei osanud keegi arvata, et paar-kolmkümmend aastat hiljem säilik KKI MT 321 põhjaliku uurimistööga vaatluse alla võetakse.

Kokkuvõtteks

Iga arhiivis talletatud rahvaluulekäsikirjal on oma kujunemislugu, oma saatuse, oma väärtus. Kogujad suhtlesid omavahel, andsid oma kogutud teistele lugeda / kasutada jne. Kui käsikirju vaadelda nende omavahelises suhtes, tulevad seal esialgu peidus olevad seosed päevavalgele. Sagedeli on need põnevad ja kõrvaltvaatajale uskumatuna näivad (nt Mihkel Kurul > Theodor Saar > Pent Nurmekund).

Eelnev peaks olema piisavaks tõestusmaterjaliks, et murdearhiivi säiliku KKI MT 321 koostaja Pent Nurmekund on teinud väljakirjutusi Theodor Saare kogutud rahvaluulematerjalidest. Pent Nurmekund ei ole käinud Kihnus rahvaluulet kogumas, tema materjalikogul ei ole sisulist väärtust. Mis ajendas P. Nurmekunda neid koopiaid tegema, jääb tänagi vastuseta. Vast leiab sellele lahenduse meie suure keelemehe monograafia tulevane koostaja.

Ülo Tedre soovitab Eesti Keele Instituudil või Emakeele Seltsil P. Nurmekunna tekstikogu tervikuna avaldada, sest „eesti keele ja rahvuskultuuri programmi peaks ta suurepäraselt sobima” (Tedre 2002: 148). Kõike ülalöeldut arvestades ei saa allakirjutanu seda soovitusi kuidagi toetada.

Autor avaldab siirast tänu Anu Haagile, kelle ülimalt asjatundlikud konsultatsioonid aitasid nii mõnegi raske küsimuse lahendamisel.

Lühendid

E = M. J. Eiseni rahvaluulekogu (1880–1934)

EFAM, ERA = Eesti folkloristika ajaloo materjale Eesti Rahvaluule Arhiivis

EKLA = Eesti Kultuurilooline Arhiiv

EKM = Eesti Kirjandusmuuseum

EKS = Eesti Kirjameeste Seltsi rahvaluulekogu (1867–1891)

EM = Eesti mõistatused I–II. Koost A. Hussar, A. Krikmann, R. Saukas, P. Voolaid. Tartu, 2001–2002

ERA = Eesti Rahvaluule Arhiiv

ERA II = Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu (1927–1944) 2. seeria

ES MT = Emakeele Seltsi murdetekstide kogu (1923–1991) eesti murdearhiivis

EV = Eesti vanasõnad I–V. Koost A. Hussar, A. Krikmann, V. Pino, E. Normann, I. Sarv, R. Saukas. Tallinn, 1980–1988

EÜS = Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu (1875–1917)

H = J. Hurda rahvaluulekogu (1860–1906)

KKI MT = KKI murdetekstid (1947–2001) eesti murdearhiivis

ES KS = Emakeele Seltsi murdekorrespondentide sõnavarakogu (1940–1999) eesti murdearhiivis

ES KT = Emakeele Seltsi murdekorrespondentide tekstid (1941–2000) eesti murdearhiivis

PMA = Pärnu Maa-arhiiv

RKM = Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna rahvaluulekogu (1945–1994)

SKS, Eisen = M. J. Eiseni mõistatuste kogu (1869–1889)
WS = F. J. Wiedemanni „Eesti-saksa sõnaraamatu” järgi kogutud murdesõnavara
(1922–1949) eesti murdearhiivis

Kirjandus

- Ariste, Paul 1966.** Pent Nurmekund 60-aastane. – Emakeele Seltsi aastaraamat 12, 1966. Tallinn, 241–253.
- Kaal, Helju 1986.** Theodor Saar (1906–1984). – Keelest ja rahvaluulest. Emakeele Seltsi aastaraamat 30, 1984. Tallinn, 227–230.
- Kulmar, Tarmo 1995.** Eesti keeleteaduse elav legend. – Keel ja Kirjandus 11, 733–735.
- Kõiva, Otilie 2003.** Kihnu rahvalaulude kogumisest. – Kihnu regilaulud. Vana Kannel VII: 2. Koost Otilie Kõiva, Ingrid Rüütel. Tartu, 8–11.
- Leesment, Leo 1972.** Üks talupojapass 1826. aastast. – Keel ja Kirjandus 3, 172.
- Nurmekund, Pent 1939.** Ühest etümoloogiast. – Eesti Keel 1–2, 41–47.
- Saar, Theodor 1998.** Kihnu raamat. Emakeele Seltsi toimetised 68. Tallinn.
- Saareste, Andrus 1959.** Eesti keele mõisteline sõnaraamat II. Stockholm.
- Tedre, Ülo 2002.** Ühest isesugusest murdetekstide kogust. – Emakeele Seltsi aastaraamat 47, 2001. Tallinn, 140–149.

Once Again, on „An Interesting Collection of Dialect Texts” or Did Pent Nurmekund Ever Collect Folklore on the Kihnu Island?

Rein Saukas

The article elaborates on and introduces new findings on the article „An Interesting Collection of Dialect Texts” by Ülo Tedre, which was published in the annual no. 47 of the Estonian Mother Tongue Society (Tallinn 2002, pp 140–149).

A major part of the article is concerned with drawing a comparison between the collection of material collected from the Kihnu Island by Pent Nurmekund (1906–1996), the scholar of Oriental studies, and the folklore recordings by Theodor Saar (1906–1984), the folklore and dialect collector, which are preserved in the Estonian Folklore Archives. Comparative analysis of these materials revealed that P. Nurmekund’s manuscript from 1947–1952 is, in fact, a transcript of the collected material by T. Saar in 1932–1942, and is, consequently, not an original.

Numerous examples are given of the personal draft manuscripts that, according to the letter sent to the folklore archives by T. Saar, could be found among his materials. From these drafts P. Nurmekund made his transcripts.

The article also discusses the working relationship between these two men, based on the existing correspondence, and reconstructs the arrival of the archival item KKI MT 321 at the dialect archives in 1970.